

DÜNYA BANKASI, GEF VE KÜRESEL ÇEVRE SORUNLARI

Dr. Bülent Duru
Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

• • •

Özet

Bu yazıda, 1991 yılında Dünya Bankası, UNEP ve UNDP tarafından, iklim değişikliği, ozon tabakasının incilmesi, biyolojik çeşitliliğin kaybı, uluslararası suların kirliliği, çölleşme ve ormansızlaşma gibi küresel çevre sorunlarını finanse etmek üzere kurulan Küresel Çevre Fonu ele alınmaktadır. GEF (Global Environment Facility) kısa adıyla bilinen bu fonun asıl amacı, gelişmekte olan ülkelerin küresel çevre sorunları ile savaşımına proje bazında destek olmaktır. Başlangıçta, küresel ekolojik yıkıma karşı uluslararası güç birliğinin sağlanmasında bir umut olarak görülen düzenek zamanla beklentileri karşılayamaz duruma gelmiştir. Bunun ardında da, başta ABD olmak üzere, uluslararası çevre politikasına yön veren sanayileşmiş ülkelerin kaynaklarını fona aktarmada çekingen davranmaları, GEF yönetiminde az gelişmiş dünyanın yeterince temsil edilememesi, destek verilecek projelerin isabetli seçilememesi ve fonun daha çok gelişmiş ülkelere yönelik sorun alanlarına yönelmesi bulunmaktadır. Bir anlamda, bugünkü yapılanmasıyla GEF, yalnızca, gelişmiş dünyanın çevreye verdiği yıkıma ve Dünya Bankası'nın çevreye ağır baskıda bulunan projelerine yönelik tepkileri frenlemeye yönelik bir düzenek olarak işlemektedir.

Temel Kavramlar: Küresel çevre sorunları, Dünya Bankası ve çevre sorunları, uluslararası çevre sorunları, küresel çevre sorunları (GEF), çevre yönetimi.

The World Bank, GEF and Global Environmental Problems

Abstract

This study examines the Global Environment Facility (GEF), established in 1991 by the World Bank, UNEP and UNDP, which helps developing countries fund projects and programs on biodiversity, climate change, persistent organic pollutants, desertification, deforestation, protection of international waters and the ozone layer. The essential aim of the GEF is to support the developing countries and their projects in dealing with the global environmental issues. Although the GEF was anticipated to be a hopeful mechanism which provides the international consensus on struggle with global environmental problems, it is not an exaggeration to say that the system was not able to satisfy the present expectations of the international arena. The main reasons are the reluctance of the USA and other developed countries to finance GEF, the lack of proper representation of developing countries in the GEF administrative boards, mischoices of supportable projects and having a tendency to deal with developed countries' environmental problems. In conclusion, with its current structure, GEF works as a mechanism to reduce the reactions to the degradation of global environment created by developed countries and the World Bank projects.

Key words: Global environmental problems, World Bank and environmental problems, international environmental politics, global environment facility (GEF), environmental management.

Dünya Bankası, GEF ve Küresel Çevre Sorunları*

Giriş

Bu yazının konusunu, küresel nitelikteki çevre sorunlarıyla savaşımında gelişmekte olan ülkelere akçal destek sağlamak üzere Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası tarafından 1991 yılında kurulan “Küresel Çevre Fonu” oluşturmaktadır. GEF (Global Environment Facility) kısa adıyla bilinen ve dilimize çoğunlukla “Küresel Çevre Fonu” ya da “Küresel Çevre İmkânı/Olanağı” biçiminde çevrilen fonun Türkiye kamuoyunda yeterince tanındığı söylenemez. Oysa, gelişmekte olan bir ülke konumundaki Türkiye’nin, hem Avrupa Birliği’ne giriş sürecinin gerektirdiği çevresel yükümlülükler altında bulunması, hem de küresel çevre sorunları ile ilgili türlü uluslararası sözleşmelerle bağlı olması GEF’in önümüzdeki dönemde ülke gündemine daha yoğun bir biçimde girmesine neden olacaktır. Sanayileşmiş dünyanın, Dünya Bankası’nın ve Birleşmiş Milletler’in belirlediği çizgiler içinde kalan çevreci yazının genelde GEF’e olumlu yaklaştığını, küresel çevre sorunlarının finansmanında bu düzeneğin önemli bir rol oynayacağı düşüncesini taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bir anlamda fon, sanayileşmiş dünyada ve akademik yazının bir bölümünde, gelişmiş ülkelerin çevreye ve azgelişmiş ülkelere olan borcunun ödenmesi biçiminde algılanmaktadır. Oysa, egemen düşüncenin tersine, GEF’in küresel çevre sorunlarının çözümüne katkı sağlayacağına düşünmek oldukça iyimser bir yaklaşım olacaktır. Örgüt, bugünkü yapısıyla küresel sorunlarla savaşımına destek olmaktan uzak kalmakta, bunun ardında da başta ABD olmak üzere sanayileşmiş ülkelerin çevre adına ek bir yükümlülük altına girmek istememesi bulunmaktadır. Bundan dolayı, küresel çevre sorunlarını finanse etmek üzere uluslararası alanda yürütülen çalışmalara ve bu çabaların odak noktasında yer alan GEF’e daha yakından bakmak gerekmektedir.

* Yazının hazırlanma sürecindeki katkılarından ötürü A.Ü. SBF öğretim elemanları Doç. Dr. Nesrin Algan ve Dr. Metin Özügürlü ile BM Küresel Çevre Fonu, Küçük Destek Programı Ulusal Koordinatörü Z. Bilgi Buluş D.’ye teşekkür borçluyum.

GEF'in Doğuşu

Küresel çevre sorunlarına çözüm bulma çabalarının sonuca varamamasının en önemli nedenlerinden biri, sorunları ele almak için gereken akçal kaynağın bulunmasında güçlük çekilmesidir. Birleşmiş Milletler'e bağlı 189 devletin farklı gelişmişlik düzeylerinde ve farklı siyasal kutuplarda bulunması, küresel nitelikli çevre sorunlarının çözümü için gereken politikaların ve akçal kaynağın oluşturulmasının önünde bir engel olarak durmaktadır. Ancak, küresel çevre sorunlarını ortaya çıkaran üretim ve tüketim düzeneklerinin önemli bölümünün denetimini elinde bulunduran sanayileşmiş dünyanın yatırımlarında çevreyi hesaba katmaması, ekonomilerinde küçülme sonucunu doğuracağı kaygısıyla emisyon indirimi gibi çevresel önlemleri almaması ve küresel çaptaki çevre sorunları için gereken parayı gözden çıkarmaması göz önünde bulundurulduğunda, sanayileşmiş ülkelerin bu durumdan birinci derecede sorumlu tutulması gerektiği açıktır. 1972'de Stockholm'de gerçekleştirilen İnsan ve Çevre Konferansı'nın ardından kurulan ve çevre sorunlarının uluslararası düzeyde ele alındığı en önemli örgüt olan UNEP'in¹ küresel çevre sorunlarının finansmanı konusunda da öncülüğü elinde tutması beklenebilirdi. Oysa bu konuda durum beklenildiği gibi gelişmemiş, küresel sorunların çözümü konusundaki girişimler daha çok Dünya Bankası'na bırakılmıştır. Bir başka anlatımla küresel çevre sorunları için geliştirilen bir düzenek olan GEF, bir çevre örgütünün (UNEP) değil, kalkınma (UNDP)² ve ekonomi (Dünya Bankası) odaklı örgütlerin denetimine geçmiştir. Böylece, uluslararası çevre politikaları ekolojik değil, daha çok ekonomik bakış açısının gerekleri doğrultusunda yönlendirilmeye başlamış, küresel çevre sorunlarının çözümünden sorumlu olan örgüt (GEF), daha çok gelişmiş Kuzeyli ülkelerin görüşleri doğrultusunda biçimlendirilmiştir. GEF düzeneginde Dünya Bankası'nın diğer örgütlerden daha etkin olması aynı zamanda fon'un yönetiminde gelişmiş ülkelerin daha çok sözünün geçmesi anlamına gelmektedir. Bundan dolayı, öncelikle Dünya Bankası'nın neden GEF gibi bir çevre örgütüne destek verdiğini sorgulamak gerekecektir.

Dünya Bankası ve Çevre Sorunları

Uluslararası çevre politikasını yönlendiren aktörlerin başında gelen Dünya Bankası'nın çevre sorunlarına duyduğu ilginin kökeni çok da eskilere gitmez. 1980'lerden önce, geliştirdiği kalkınma politikalarında ya da verdiği kredilerde çevresel değerleri dikkate almayan Banka'nın tutumunun son

1 United Nations Environment Programme (Birleşmiş Milletler Çevre Programı)

2 United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

dönemde değişmeye başladığı söylenebilir. Bir anlamda, önceleri çevre, yalnızca kredi verilen kimi yatırım programlarına herhangi bir sınırlama getirdiğinde göz önünde bulundurulmakta, doğal kaynaklar, maliyetsiz, tükenmeyecek nitelikte ve ekonomik hesaplamalarda hesaba katılmayacak biçimde düşünülmekte, pazar malına, sermayeye dönüştürülebildiği ölçüde değerlendirmeye alınmaktaydı. Banka, kuruluş amacına uygun olarak, önceliği kalkınma yatırımlarına vermiş, çevre değerlerini koruyucu nitelikteki projeleriye yalnızca bunları destekleyici biçimde tasarlandığı ölçüde desteklemeyi yeğlemiştir. Sözelimi, 1998 yılı verilerine göre, Banka'nın, enerji, madencilik ve ulaştırma gibi çevre üzerinde baskıda bulunacak projeler için öngördüğü kredilerin tutarı toplamın yaklaşık 1/4'ünü bulurken, çevre koruma amacını taşıyan krediler toplamın ancak %1.02'sine denk gelmekteydi. Ancak 1990'ların başlarında, Dünya Bankası'nın kalkınma yaklaşımının olumsuz çevresel etkileri sivil toplumdan tepki almaya başladı (REED, 1997:230; NATH vd., 1998; DURBIN/WELCH, 2000). Eleştirilerin başında, büyük ölçekli projelere verilen kredilerin çevresel yıkımı hızlandırması, doğal değerleri zarara uğratması ve pek çok kişiyi zorunlu göçe/yerleşime zorlaması gelmekteydi. Çevresel değerleri koruma açısından örgütün kendi ölçütlerine göre bile başarısız sayıldığını da belirtmek gerekir.³ Bu tepkilerin de etkisiyle olsa gerek Banka, 1990'larda politikasında, örgütlenmesinde ve etkinliklerinde çevre sorunlarını da göz önünde bulundurmaya başladı.⁴ Bir anlamda, asıl işlevi "gelişmekte olan ülkelerdeki kalkınma yatırımlarını desteklemek ve uygun projelere kredi sağlamak" olan Banka'nın GEF gibi doğrudan doğruya

3 Uyguladığı politikaların çevreye olumsuz etkilerde bulunduğu Banka tarafından da kabul edilmektedir. Örneğin 1992'de Banka'nın değerlendirme bölümünün (Operations Evaluation Department) bir yazanağında, hiç bir projenin çevresel açıdan değerlendirilmediği, bu açıdan çevresel etki değerlendirmesine gidilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir (PORTER, BROWN, 1996: 48).

4 Banka, yöneltilen eleştirilere, örgüt yapısında ve çalışma biçiminde kimi değişikliklere giderek yanıt vermeye çalışmıştır. Örneğin, Banka içinde, çevre sorunları ile ilgili etkinliklerde bulunmak üzere, "Siyasa, Araştırma ve Dış İşler" (Policy, Research, and External Affairs, PRE) bölümünde bir çevre birimi (Environment Department, ENV) bulunmaktaydı. 1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı'ndan sonra, çevre ile ilgili bölüm "Çevresel Sürekli ve Dengeli Kalkınma Başkan Yardımcılığı"na bağlandı. Böylece çevre sorunları birimi, "Tarım ve Doğal Kaynaklar Bölümü" ile "Ulaştırma ve Kentsel Gelişme" bölümleriyle aynı düzeyde temsil edilmeye başlandı (WERKSMAN, 1993: 71). Buna benzer biçimde, uygulanmakta olan projelerin tasarlanması ve uygulanması aşamalarında çevresel öğeler göz önünde bulundurulmaya, her bir teknik birimde ve ülke bölümlerinde çevre uzmanları çalıştırılmaya başlandı (REED, 1997: 233). Banka'nın, 1990'ların ortalarından beri gönüllü çevre kuruluşlarını etkinliklerine dahil ettiğini de belirtmek gerekir. Örneğin 1997'de Banka'nın projelerinin yarısında bu tür örgütler katılımcı olarak yer almıştı (SHEEHAN, 2000:1).

çevre sorunları ile ilgili bir düzeneği oluşturmak üzere girişimde bulunmasında kalkınmaya ilişkin politikalarının yoğun eleştirilerle karşılaşması rol oynamıştır. Banka, uyguladığı politikalara yöneltilen eleştirileri üç yoldan göğüslemeye çalışmaktadır: Politikalarında "sürdürülebilir kalkınma" ilkesini ön plana çıkararak, çevreci projelere destek vererek, çevreci NGO'larla işbirliği yaparak (SHEEHAN, 2000: 14). İşte GEF'i bu ikinci kümede değerlendirmek olanaklıdır.

GEF Nedir?

1989 yılında gerçekleştirilen bir IMF-Dünya Bankası toplantısında Fransa'nın, Almanya'nın da desteğiyle, küresel çevre sorunlarının finansmanı konusunda bir kurumsal düzenlemeye gidilmesini önermesi GEF için atılan ilk somut adım olarak değerlendirilebilir.⁵ Dünya Bankası'nın, içeriği önceleri oldukça belirsiz olan öneriyi gündemine alması ve UNDP ile UNEP'in yaptığı çok sayıda toplantının sonucunda üç yıllık bir pilot proje olarak GEF ortaya çıktı⁶ (STRECK, 2001; 72; World Bank, 1991: 101; CHATTERJEE/FINGER, 1994: 152; BOWLES, 1996). GEF, iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin kaybı, uluslararası suların kirlenmesi ve ozon tabakasının incilmesi gibi bütün yerküreyi ilgilendiren sorunların gelişmekte olan ülkeler için yaratacağı akçal yükü azaltmak üzere, 1991'de, üç yıllığına geçici olarak kurulmuştur. Toprak kirliliği, çölleşme ve ormansızlaşma da bu dört alanla ilgili olduğu ölçüde fonun ilgi alanına girmektedir. Fon, ayrıca, 1994'ten bu yana Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin akçal düzeneği olarak çalışmaktadır. Bir anlamda GEF, gelişmekte olan ve pazar ekonomisine geçiş aşamasındaki ülkelerin, küresel çevre sorunları içinde değerlendirilebilecek sorun alanları için hazırlayacakları projeleri akçal yönden desteklemek üzere geliştirilen uluslararası bir

5 Her ne kadar, uluslararası düzeyde bir akçal destekleme fonu için ilk girişim 1989 yılına denk gelse de de, GEF'in başlangıcını, daha önceki yıllarda gerçekleştirilen kimi uluslararası antlaşma ve yazanıklara değin götürmek daha gerçekçi olacaktır. 1985 tarihli Ozon Tabakasının Korunmasına İlişkin Viyana Sözleşmesi, 1987 tarihli Ozon Tabasına Zarar Veren Maddelerle İlgili Montreal Protokolü ve Our Common Future (Ortak Geleceğimiz) ile "World Resources Institute"nın, 1989 tarihli "Natural Endowments: Financing Resource Conservation for Development" adlı yazanağı bunlar arasında sayılabilir. (BOWLES, 1996; STRECK, 2001)

6 GEF'in ilk üyelerinin 16'sını OECD ülkeleri, 9'unu ise gelişmekte olan ülkeler oluşturmaktaydı: ABD, Almanya, Avusturya, Belçika, Brezilya, Çin, Danimarka, Endonezya, Fas, Finlandiya, Fransa, Hindistan, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika, Mısır, Norveç, Pakistan, Türkiye (STRECK, 2001).

düzenektir.⁷ Ağustos 2002’de, bütün dünyadan 173 ülke GEF üyesi olmuş bulunmaktaydı (GEF, 2002). GEF, 1991’de kurulduğunda 1.3 milyar dolar büyüklüğündeydi; 1994’de yeniden yapılandırıldığında bu rakam 2 milyar dolara, 1999’a gelindiğindeyse 2.5 milyar dolara erişmiştir⁸ (GEF, 2001b). GEF kredilerinin, kişi başına yıllık geliri (1989’da) 4000 dolardan daha az olan ülkelerdeki çevre projelerine verilmesi öngörülmüştür (IMBER, 1994: 127-128).

GEF, su, toprak kirliliği gibi birikimli sorunlardan çok küresel iklim değişikliği, ozon tabakasının incilmesi gibi yapısal sorun alanları ile ilgili projeleri desteklemek üzere kurulsada, krediler daha çok, küresel ısınmanın önlenmesi amacını taşıyan projelere verilmektedir. Örneğin, 1991-1994 döneminde GEF bütçesinin %40’ı küresel ısınma ile ilgili projelere ayrılmıştı; bunu %17 ile uluslararası sular izlemekte, ozon tabakasının incilmesi ile ilgili projelerse yalnızca %1’lik bir kümeyi oluşturmaktaydı. 1995-1996 dönemi için bu rakamlar, iklim değişikliği için %47 ve ozon tabakası içinse %9 olarak belirlenmiştir (PAYNE, 1998: 373). Fondan verilecek krediler, bir projenin bütün maliyetini karşılamaya yönelik değildir, yalnızca belli bir bölümüne katkıda bulunması hedeflenmiştir (JORDAN, 1994). Göz önünde bulundurulacak bir diğer ölçüt, desteklenecek projelerin, yerelden çok uluslararası sorunlarla ilgili olmasıdır (CHATTERJEE/FINGER, 1994: 152). GEF’ten yapılacak yardımlarda, destek verilecek ülkelerin coğrafi konumu önemli bir ölçüt olarak alınmamıştır.

GEF’i geleneksel kalkınma bankalarından ayıran bir özelliği, desteklenen projelerin yönetimine doğrudan doğruya katılmamasıdır; kaynakların, kredi veren kurum dışında yönlendirilmesinin daha etkili olacağı düşünülmüştür. Bu açıdan, GEF’in hem kuruluş aşamasında hem de sonraki dönemlerde sivil toplum örgütleriyle yakın ilişki içinde olduğunu belirtmek gerekir. Gönüllü örgütler GEF’in kuruluş döneminde etken oldukları gibi, GEF’in

7 Çevre sorunlarının algılanış biçimindeki değişime koşut olarak, GEF’in ilgi alanında görülen konuların tanımlanmasında da bir değişiklik gözlenir. Örneğin GEF bugün “küresel” olarak nitelendirilen sorunları ilgi alanı içinde görürken, 1990’lı yılların başında örgütün, “uluslararası” etkilerde bulunan sorunlarla ilgileneceği kabul ediliyordu. Örnek için Bkz. (DAVIS, 1991:1600).

8 Gelişmekte olan ülkelerdeki çevreci projeler için öngörülen fonlar, küresel çevre sorunlarının büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda çok küçük kalmaktadır. Pilot aşamada taraf ülkelerin en az 5.5 milyon dolarla GEF’e üye olabilmesi (JORDAN, 1994; STRECK, 2001: 83) ve GEF bütçesinin her yıl düzenli bir biçimde artması göz önünde bulundurulduğunda, küresel çevre sorunlarının çözümüne yönelik olarak ayrılan akçal kaynak çok yüksekmiş gibi görülebilir. Ancak, GEF’in 1991 yılındaki büyüklüğünün Dünya Bankası’nın bütün borç verme portföyünün %7 sine denk geldiğini de belirtmek gerekir (DAVIS, 1991: 1600).

destek verdiği projelerin uygulamasına da önemli bir aktör olarak katılmaktadırlar. GEF içindeki kurullarda gönüllü örgüt temsilcilerine yer verilmesi de yine bu tutumun bir sonucu olarak değerlendirilebilir (BOWLES, 1996; STRECK, 2001; 86).

GEF'in, aynı döneme denk gelmesine karşın, 1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı'ndan önce kurulduğunu, bundan ötürü daha az sayıda ülkenin görüşleri doğrultusunda biçimlendirildiğini, böylece başta ABD olmak üzere sanayileşmiş ülkelerin, bu küresel destekleme fonunun yapısını ve işlevlerini az gelişmiş dünyanın görüşünü almaksızın belirleme olanağına kavuştuğunu vurgulamak gerekir (HORTA, 1998: 1). Yine de, Rio Konferansı'nda, GEF'in iklim değişikliği ve biyolojik çeşitlilik için bir akçal düzeneğe dönüştürme kararına varılması örgütün kurumsal gelişiminde önemli bir aşama olarak kabul edilmelidir. Buna koşut olarak, konferansta kabul edilen beş temel belgeden⁹ biri olan Gündem 21'de de GEF'in küresel çevreye katkıda bulunacak etkinlikleri akçal açıdan desteklemesinden söz edilmektedir (EL-ASHRY, 1994; PORTER/BROWN, 1996: 143).

Yeniden Yapılanma

Başlangıçta üç yıllığına geçici bir fon olarak tasarlanan GEF, aşama aşama kalıcı bir örgüt yapısına bürünmüştür. GEF'in böyle bir dönüşüm geçirmesinin ardında, ilk üç yıldaki başarımların düzeyinin yüksek olmaması bulunmaktadır.¹⁰ Bu da doğal olarak örgüt yapısı için yeni arayışları gündeme getirmiştir. 1991-1994 yılları arasındaki deneme yıllarında GEF'in, güney ülkelerinden ve NGO'lardan yoğun biçimde eleştirildiğini, eleştirilerin daha çok Dünya Bankası'nın GEF yönetimindeki ağırlığından, desteklenecek projelerin isabetli seçilmemesinden, gönüllü örgütlerin ve yerel halkın yönetim sürecine dahil edilmemesinden, GEF'in karar verme düzeneğinin açık ve saydam olmamasından kaynaklandığını belirtmek gerekir (GAN, 1993; BOWLES, 1996; PORTER/BROWN, 1996:57; NATH vd., 1998: 465). GEF'in pilot aşamasının başarısızlığı kurumun kendi içinde hazırlattığı yazanıklarda bile dile getirilmiştir (STRECK, 2001: 81). Bütün bu tepkilerin GEF'in yeniden yapılandırılmasının gündeme gelmesinde etkili olduğu söylenebilir. Bu yöndeki ilk girişim 1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın ardından gelmiş, Aralık 1992'de (Abidjan) başlayan yeniden yapılanma görüşmeleri, Mayıs

9 1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın beş temel belgesi, Rio Bildirgesi, Gündem 21, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve Orman İlkeleri Bildirimi'dir.

10 GEF'in birinci pilot aşamasının Temmuz 1991'den Haziran 1994'e, ikinci aşamasının ise Haziran 1994'den 1997 ortasına uzanan dönemi kapsamı öngörülmüştü.

1993 (Pekin) ve Aralık 1993 (Cartagena) ile sürerek Mart 1994'de Cenevre'de sonuçlanmıştır (BOWLES, 1996).

GEF'in yeniden yapılanma sürecinde Rio Konferansı'nda üzerinde uzlaşmaya varılan iki konunun önemli olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, daha açık ve katılıma elverişli bir yapının öngörülmesi, ikincisi de yeni bir örgütün kurulmasına karşı çıkılmasıdır. Böylece, var olan üç uluslararası örgüte dayanan ancak onların sınırlılıklarını aşmayı amaçlayan daha demokratik, daha özerk, daha saydam bir yapının oluşturulması amaçlanmıştır (BOWLES, 1996). Örneğin, aşağıdaki çizelgeden de izlenebileceği gibi, GEF'te arzulan değişiklikleri gerçekleştirmek üzere "çifte çoğunluk oylama" sistemi benimsenmiş; böylece örgütün yönetim yapısı Birleşmiş Milletler ve Bretton Woods örgütlerinin bir sentezi olarak düzenlenebilmiştir (STRECK, 2001: 76).

Çizelge: Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerin GEF'in Yeniden Yapılanma Sürecine İlişkin Beklentileri ve Gerçekleşen Durum

	OECD Ülkeleri, Dünya Bankası	GEF77, Çin, UNDP, UNEP, NGO'lar	Yeniden Yapılanan GEF
Tüzel Durum	GEF, Dünya Bankası'nın yönetsel bir işlemiyle yeniden yapılandırılmalıdır. Böylece, 1. Pragmatizm 2. Yalınlık 3. Esneklik sağlanmış olur.	GEF, Dünya Bankası'ndan bağımsız biçimde, çok taraflı bir anlaşmayla yeniden yapılandırılmalıdır. Böylece, 1. Demokrasi 2. Hesap verebilirlik sağlanmış olur.	1. Dünya Bankası, UNDP ve UNEP'in ortak kararları 2. Taraf ülkelerin onayı 3. GEF'in Dünya Bankası'nın bir fonu olarak kabul edilmesi
Katılım/ Temsil	Üyelik katkısı oranında söz sahipliği	Ortak söz sahipliği	1. Katkı payına dayanan Konsey 2. Eşit oya dayalı Genel Kurul
Karar Organlarının Yapısı	OECD ve G77 ülkelerinin dengeli temsiline dayanan Konsey	G77 ülkelerinin çoğunluğuna dayanan Konsey	16 üyenin G77'den, 14 üyenin OECD'den ve 2 üyenin pazar ekonomisine geçiş sürecindeki ülkelerden geldiği Konsey

Karar Alma Biçirni	1. Bretton Woods modeli (1 \$ = 1 oy) 2. Nitelikli Çoğunluk	1. Birleşmiş Milletler bağımsız sekreterlik modeli (1 ülke = 1 oy) 2. Basit Çoğunluk	Karma sistem 1. İki aşamalı çoğunluk 2. %60 nitelikli çoğunluk
Yönetim	Dünya Bankası'na bağlı biçimde	Bağımsız sekreterlik	İşlevsel olarak

Kaynak: Streck, Charlotte (2001), "The Global Environment Facility: A Role Model for International Governance", *Global Environmental Politics*, Vol.1, No:2, s.77.

Yeniden yapılanan GEF, eskiden olduğu gibi, dört büyük küresel sorun alanı ile ilgilenmeye devam edecektir: İklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin kaybı, uluslararası suların kirliliği ve ozon tabakasının incelməsi. Bu dört temel alanı ilgilendirdiği oranda çölleşme ve ormansızlaşma da GEF'in gündeminde olacaktır. Yeniden yapılanma ile GEF'in çevreye ilişkin projelere finansman sağlamanın ötesine geçmesi tasarlanmıştır. Çevresel kaygıları ulusal gelişme politikaları ile bütünleştirmek, küresel çevresel güvenliğe katkıda bulunmak, çevreye duyarlı teknolojilerin geliştirilmesini teşvik etmek ve geliştirmekte olan ülkelerin küresel çevreyi koruma kapasitelerini artırmak GEF'ten beklenen yeni işlevlerdir (EL-ASHRY, 1994).

Örgüt Yapısı

Yeniden yapılanan GEF, üç ana organ tarafından yönetilmektedir: Genel Kurul (Assembly), Konsey (Council) ve Sekreterlik. GEF'in genel politikasını ve işleyişini belirlemek üzere, bütün taraf ülkelerin temsilcilerinin katılımıyla oluşan ve üç yılda bir toplanan Genel kurulun 173 üyesi bulunmaktadır. Washington'da her altı ayda bir toplanan Konsey, Genel Kurul'a göre daha güçlü bir organdır. (EL-ASHRY, 1994; PAYNE, 1998: 373-375; GEF, 2000: 4; GEF, 2001b; STRECK, 2001: 81) GEF'in ana yönetim organı olan Konsey, 14'ü gelişmiş, 18'i geliştirmekte olan, 2'si ise pazar ekonomisine geçiş sürecindeki ülkelere gelmek üzere toplam 32 üyeden oluşur. Geliştirmekte olan ülkelerin seçiminde, dünyanın bütün bölgelerinin temsil edilebilmesi için coğrafi dağılımın dengeli olmasına özen gösterilmektedir. Konsey kararlarının alınmasında oydaşma (konsensus) sağlanması gerekmektedir; bu olanaklı olmadığında devreye çift aşamalı çoğunluk sistemi girmektedir.¹¹ Buna göre,

11 Yeniden yapılanmadan önceki pilot aşamada, karar alma süreci için herhangi bir kural belirlenmediği için kararlar ancak oydaşma ile alınıyordu. (STRECK, 2001: 74)

tüm üye ülkelerin %60'ının yanı sıra, katkı veren ülkelerin %60'ının da onayı gerekmektedir.¹² Söz konusu düzenleme gelişmiş ülkeleri Konsey'de daha etkili duruma getirmiş; oy ağırlığının fazla olmasının yanı sıra, örgüt içinde kendi elemanlarını çalıştırmaları gibi dolaylı etmenler de gelişmiş ülkelerin konumunu güçlendirmiştir. GEF'in yeniden düzenlenmesiyle getirilen organlardan biri de, Genel Kurul ve Konsey'in gündelik işlerini yürütmek ve türlü raporlar sunmak üzere oluşturulan Sekreterlik'tir (STRECK, 2001: 81-92). Sekreterlik yönetsel açıdan Dünya Bankası'nın denetimindedir; ama raporlarını doğrudan doğruya GEF Konseyi'ne sunar (EL-ASHRY, 1994).

Küresel çevre sorunlarını ele almak üzere bir düzeneğin oluşturulması için girişimde bulunan üç büyük uluslararası örgüt (Dünya Bankası, UNEP, UNDP) GEF'in destekleme düzeneğine farklı açılardan katılmaktadırlar. Öncelikle GEF'in Dünya Bankası'nın bir kolu olarak başlatıldığını, örgütün gündelik işlerinin yine Dünya Bankası'nca yürütüldüğünü, UNEP ve UNDP'nin ise bilimsel ve teknik destek verdiğini söylemek gerekir. Kısaca belirtmek gerekirse, UNEP'in GEF düzeneğindeki yeri, 14 uluslararası çevre uzmanından oluşan Bilimsel ve Teknik Danışma Paneli'nin yardımıyla bilimsel ve teknik rehberlikte bulunmaktadır. GEF projelerine teknik yardımdan sorumlu olan UNDP, dünyanın dört bir yanındaki büroları ile akçal açıdan desteklenecek projelerin saptanması işine katkıda bulunur. Bu açıdan UNDP'nin UNEP'e göre daha avantajlı olduğu söylenebilir. UNEP'in merkezinin Nairobi'de bulunması da örgütün GEF içindeki etkinliğini sınırlamaktadır. Dünya Bankası ise fonun kullanımını düzenler ve -teknik yardım dışında- yatırım projelerini yürütür.¹³ (WORLD BANK, 1991: 102; JORDAN, 1994; HORTA, 1998:1; STRECK, 2001: 85-86)

GEF'in üç büyük uluslararası örgüt tarafından yönetilen bir fon olduğu belirtilmişti. GEF'in işleyiş sürecinde yer alan örgütlerin üstlenecekleri rolde uluslararası güç dengesinin belirleyici olduğu söylenebilir. Başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler, GEF'in bağımsız bir örgüt olarak kurulmasından ya da UNEP ve UNDP gibi Birleşmiş Milletler kuruluşları denetimine bırakıl-

12 Görüşmeler sırasında gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler arasında yaşanan Birleşmiş Milletler sisteminin mi yoksa Bretton Woods yaklaşımının mı geçerli olacağı ikilemi "çifte çoğunluk" (double majority) sistemi ile aşılmaya çalışılmıştır. Bretton Woods ve Birleşmiş Milletler sistemlerinin bir karması niteliğinde olan bu düzenlemeyle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin istekleri bir dereceye kadar karşılanmış olmaktadır. (PAYNE, 1998: 375; GEF, 2000: 4)

13 Üç farklı örgütün, değişik derecelerde de olsa, GEF yönetiminde söz sahibi olması kimi zorlukları da beraberinde getirebilmektedir. Sözgelimi, GEF değerlendirme yazanaklarında uygulama komitesinin toplantılarının zaman zaman rekabetçi ve sert havada geçtiği belirtilmektedir (JORDAN, 1994).

masından yana olmamışlardır (HORTA, 1998). Bunun bir sonucu olarak daha çok Dünya Bankası'nın denetiminde işleyen bir düzenek olarak biçimlenen GEF'te, Birleşmiş Milletler örgütlerinin, yani UNEP ve UNDP'nin, küçük ortak rolünü üstlendikleri söylenebilir. Kuşkusuz bunda ABD ve önde gelen sanayileşmiş ülkelerin Dünya Bankası yönetiminde Birleşmiş Milletler'inkine göre daha rahat hareket edebilmeleri etkili olmuştur (HORTA, 1998: 1). Böylece GEF, tıpkı diğer kredi kuruluşları gibi, daha çok, borç veren ülkelerin güdümünde çalışan bir düzenek haline gelmiştir (JORDAN, 1994). Pilot aşamanın ardından gündeme gelen yeniden yapılandırma çalışmaları sırasında Dünya Bankası'nın örgüt içindeki ağırlığını azaltma yönünde girişimlerde bulunulsa da, bunda başarıya ulaşılamamıştır. Bir bakıma, GEF içinde Dünya Bankası'nın, kredi veren ülkeleri, UNDP'nin kalkınmayı, UNEP'in ise çevreyi temsil ettiği söylenebilir (STRECK, 2001: 85).

GEF'in Başarım Düzeyi

GEF'in, kuruluş aşamasından bu yana, gelişmekte olan ülkelerin tepkisini çekmiş olan bir yapılanma olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. GEF'e yöneltilen eleştirilerin başında, karar verme ve uygulama süreçlerinin demokratik biçimde işlememesi, bir anlamda örgütün gelişmiş ülkelerin denetiminde olması geliyordu. Sözgelimi, daha, Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın hazırlık toplantılarında G77 ülkeleri, GEF'e alternatif olarak her ülkenin tek oya sahip olacağı bir yapılanma önermişlerdi. Oysa, gelişmiş ülkelerin istemi doğrultusunda GEF, -Bretton Woods örgütlerinkine benzer biçimde- ülkelerin parasal katkıları oranında temsil edildikleri bir yapılanma olarak ortaya çıktı. Böylece, az gelişmiş ülkelerin önerdiği, -Birleşmiş Milletler'de olduğu gibi- "tek ülke tek oy" modeli başarıya ulaşamadı. Buna benzer bir diğer eleştiri de GEF'in yönetiminde Dünya Bankası'nın oynadığı etkin rol konusundaydı. Yukarıdaki tepkilerle bağlantılı olan bu konuda gösterilen tepkiler daha çok, GEF projelerinin genellikle Dünya Bankası projelerinin bir parçası olarak düzenlenmesine odaklanıyordu. Daha açık olarak belirtmek gerekirse, GEF daha çok, salt çevre koruma amacını taşıyan projeleri değil, Dünya Bankası'nın çevreye ve doğal değerlere büyük baskıda bulunan kalkınma projelerinin olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik projeleri destekleme eğiliminde görünmekteydi. Böylece Dünya Bankası, çevrecilerden gelecek tepkileri de dizginleyerek geleneksel programını uygulamaya devam etmekteydi. Daha çok ABD'deki çevreci örgütlerden yöneltilen eleştirilerse GEF'in işleyişinin ve hesaplarının açık olmaması konularında yoğunlaşıyordu. Buna, destek verilen ülkelerdeki sivil toplum örgütlerinin ve yerel halkın görüşlerinin dikkate alınmaması, gönüllü örgütlerin GEF toplantılarına gözlemci olarak katılamamaları da eklenebilir (PORTER/BROWN, 1996: 142-

143; LAKE, 1998). Çevre yönetimi açısından GEF'e yöneltilen en önemli eleştiriyse, bu türde bir yapılanmanın sorunları para ile çözme mantığına dayanmasıydı; bu anlayış, sorunun nedenleriyle değil de sonuçlarıyla ilgilenilmesi gibi bir yaklaşımın ürünü olarak değerlendirilmekteydi (DAVIS, 1991: 1600) Projelerin geliştirilme ve uygulanma süreçlerince, etkilenecek halkın ve yerel uzmanların dahil edilmemesi; ele alınan dört sorun alanına ilişkin olarak geliştirilen politikanın net olmaması, özellikle biyolojik çeşitlilik alanında küresel ve yerel arasındaki ayrımın net bir biçimde yapılamaması da diğer eleştiriler arasında yer almaktadır (BOWLES, 1996). 1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda gelişmiş ülkelerce verilen akçal yardım sözünün tutulmaması, programa alınan projeleri izleme ve değerlendirme konusunda eksikliklerin bulunması da birer eleştiri konusu olmuştur. (Kumar, 1998) GEF etkinliklerinin örgüt içinden de eleştirilere maruz kaldığını söylemek gerekir. Örneğin GEF'in 1998 yılı değerlendirme raporunda, desteklenen projelerle elde edilen sonuçların yeterince değerlendirilmediği eleştirisine gidilmektedir (WORLD BANK, 1998; SHEEHAN, 2000: 13).

GEF ve Türkiye

GEF-Türkiye ilişkileri, proje ölçeği sıradüzenine, bir başka deyişle, fonun bölgesel, ulusal ve yerel düzeyde desteklediği projelere göre incelenebilir. Öncelikle, adından da anlaşılabilirceği gibi bölgesel düzeydeki bir projeden, Karadeniz Çevre Programı'ndan söz etmek gerekecektir. Birleşmiş Milletler Bölgesel Denizler Programı çerçevesinde oluşturulan program, Karadeniz'i çevreleyen ülkelerin kıyı ve deniz alanları ile ilgili sorunlarının çözümü için bir eşgüdüm düzeneği olarak tasarlanmıştır.¹⁴ Henüz bütün boyutlarıyla yaşama geçirilememiş olması, niteliği gereği karar alma sürecinde birden fazla ülkenin bulunması ve bundan ötürü Türkiye'nin fondan yararlanmasının dolaylı bir biçimde gerçekleşmesi nedeniyle Karadeniz Çevre Programı'ndan yola çıkarak GEF-Türkiye ilişkileri üzerinde bir değerlendirme yapmak çok yerinde olmayacaktır. Ulusal düzeyde gerçekleştirilecek projeler için verilen GEF desteğinden de Türkiye'nin yeterince yararlanabildiği söylenemez; bu düzeyde yalnızca, biyolojik çeşitlilik ve genetik çeşitliliğin korunması üzerine iki proje bulunmaktadır. Tarım, Çevre ve Orman Bakanlıkları denetiminde yürütülen bu projeler, örnek alanlarda araştırma,

14 Karadeniz Çevre Programı, Türkiye, Rusya, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, ve Gürcistan'ın kıyı ve deniz alanlarını kapsamaktadır.

koruma, planlama çalışmaları yapmaya dayalıdır.¹⁵ GEF-Türkiye ilişkilerinin üçüncü boyutunaysa yerel düzeydeki küçük ölçekli projeler oluşturmaktadır. Küçük Ölçekli Destek Programı (Small Grants Programme) çerçevesinde, sivil toplum örgütlerinin, koruma, planlama, eğitim, iletişim, araştırma, yayın, toplantı vb. etkinliklerine verilen desteğin, Türkiye-GEF ilişkilerinin en canlı boyutunu oluşturduğunu söylenebilir. Program kapsamında, 2003 Nisan ayına kadar 55 sivil toplum örgütünün toplam 77 projeyi gerçekleştirmesi de bu değerlendirmeyi doğrulamaktadır.¹⁶

Genel bir yorumda bulunmak gerekirse, gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'nin, bugüne değin fondan yeterince yararlanamadığını söylemek çok da yanlış olmayacaktır. GEF'in kurucu-destekleyici üyelerinden ve küresel çevre sorunlarının etkilerinin yoğun biçimde yaşandığı ülkelerden biri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin bu fona sık sık başvurduğu düşünülebilir. Oysa, GEF tarafından küresel ölçekte destek verilen projelerin listesi incelendiğinde, bu araçtan yeterince yararlanılmadığı, özellikle ulusal çapta yaşama geçirilebilecek, büyük ölçekli proje desteğinden yoksun kaldığı görülebilecektir. Bu açıdan, GEF-Küçük Ölçekli Destek Programı çerçevesinde kurulan ilişkiler görece daha doyurucu niteliktedir. Her ne kadar yerel düzeyde verilen bu küçük ölçekli destekler akçal açıdan çok büyük bir rakama ulaşmasa da, çevre bilincinin tabana yayılmasına, yeni denemelerin, arayışların önünü açılmasına, sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesine ve uygulama projeleri aracılığı ile yerel nitelikteki küçük sorunların bir bölümünün giderilmesine katkıda bulunduğu söylenebilir. GEF düzeneğinden yeterince yararlanılmamasında fon yönetiminin genel politikaları kadar iç dinamikler de etkili olmaktadır; kamu yönetiminde, siyasal ve bürokratik kadrolarda sürçlülüğün sağlanamaması, yerel yönetimleri sürece çekecek düzeneklerin oluşturulamaması, gönüllü örgütlerin güçlü olmaması bunlardan sayılabilir.

15 Çevre ve Orman Bakanlıkları tarafından yürütölen, "Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Yönetimi Projesi" (2000-2006), Türkiye'nin biyografik bölgelerini temsil eden Artvin-Camili, Kayseri-Sultan Sazlığı, Antalya-Köprölü Kanyon Milli Parkı ve Kırklareli-Iğneada alanlarının katılımcı planlama modeline göre yönetilmesini, biyolojik çeşitliliğın korunmasını ve bu yörelerde elde edilen deneyimlerin ülke yüzeyine yayılmasını amaçlamaktadır. (Orman Bakanlığı, 2003) "Bitki Genetik Çeşitliliğının Yerde Korunması Projesi" adını taşıyan ve 1993 yılında başlatılan ikinci projeninse eşğüdümünü Tarım ve Köyışleri Bakanlığı yapmakta, Orman ve Çevre Bakanlıkları da çalışmalara destek vermektedir. Kazdağları, Ceylanpınar ve Bolkar Dağı yörelerinde gen koruma ve yönetim alanlarının belirlenmesi, koruma planının oluşturulması ve Genetik Çeşitliliğın Yerde Korunması Ulusal Planı'nın hazırlanması projenin amaçları arasındadır (KARAGÜLLÜ/PEŞKİRCİOĞLU, 2001; Çevre Bakanlığı, 2003).

16 BM Küresel Çevre Fonu, Küçük Destek Programı Ulusal Koordinatörü Z.Bilgi Buluş D. ile 17 Nisan 2003'te yapılan görüşme.

Sonuç

Birleşmiş Milletler'in resmi nitelikteki belgelerinde, GEF'in, uluslararası çevre politikası alanında üzerinde anlaşmaya varılan ilkelerin yerel eylemlere dönüşmesini sağlaması, küresel çevre sorunlarının çözümü için yeni akçal kaynakları harekete geçirmesi, Dünya Bankası, UNDP ve UNEP arasındaki işbirliğini güçlendirmesi, NGO'lar, özel sektör ve yerel halk arasındaki iletişimi artırması ve sınıraşan kirlilik konusunda ülkeler arasında işbirliğini sağlaması üzerinde durulmaktadır. Gerçekten de, ilk bakışta gelişmiş ülkelerin, küresel çevre sorunlarına karşı savaşımında bulunmak üzere gelişmekte olan ülkeleri destekleyecek bir düzenek kurmaları olumlu karşılanabilir; küresel çevre sorunlarına karşı uluslararası alanda işbirliğinin sağlanmasında, gelişmekte olan ülkelerin tek başına yaşama geçiremeyeceği birtakım yerel projelerin gerçekleştirilmesinde, proje bölgesindeki yerel güç odaklarının, araştırma kurumlarının, gönüllü örgütlerin bir araya getirilmesinde, halk katılımının sağlanmasında GEF'in önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Başka bir anlatımla GEF, küresel çevre sorunlarının çözümünde umut verebilecek bir yapılanma olarak değerlendirilebilir. Ancak, örgüt yapısını, izlenen politikaları, fonun işleyiş biçimini ve daha da önemlisi fonun destekleyicisi konumundaki gelişmiş ülkelerin tutumuna bakıldığında aynı değerlendirmeyi yapmak güç görünmektedir. Bunlara sırasıyla değinmek gerekirse: Kuruluş aşamasında GEF'in bürokrasiye fazla yer vermeyen oldukça basit bir örgütlenmeye sahip olması amaçlanmıştır. Oysa, farklı istemler arasında denge kurma arzusunun bir sonucu olsa gerek, gerçekleşen umulan gibi olmamış, GEF uluslararası sistem içinde en hantal ve karmaşık yapılardan birisi haline gelmiştir. (STRECK, 2001: 92) Bir anlamda, küresel "governance" olarak nitelendirilen ilişki düzeneklerinin odağında yer alması, ulusal devletlerden yerel girişimlere, çok uluslu şirketlerden uluslararası örgütlere, gönüllü kuruluşlardan araştırma merkezlerine kadar pek çok aktörün fon üzerinde etkili olması sonucunu doğurmuştur. Gelişmekte olan dünyanın bir araya gelerek, iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin korunması, uluslararası sulardaki kirliliğin önlenmesi ve ozon tabakasının incilmesi gibi sorunların çözümü çabalarına akçal destek sağlayacak bir yapılanmaya gitmeleri ilk bakışta küresel çevre sorunlarının çözümünde umut verici bir girişim olarak nitelendirilebilirdi. Oysa başta ABD olmak üzere gelişmiş dünyanın, özellikle Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin uygulama sürecinde de görüldüğü gibi, sorunun çözümüne yardımcı olmak yerine daha da büyüten bir tutumu benimsemesi, başlangıçta GEF'ten beklenen yararların elde edilememesine neden olmuştur. Öncelikle, sorunu yaratan etkinlikler için ayrılan kaynakla karşılaştırıldığında, çözüm için ayrılan kaynağın çok düşük rakamlarda kaldığı görülecektir. Daha açık olarak belirtmek gerekirse gelişmiş ülkelerin sanayiye, kalkınma

yatırımlarına ayırdığı para ya da Dünya Bankası ve UNDP'nin kalkınma projelerine verdiği akçal destek ile GEF aracılığı ile verilen çevre koruma kredileri karşılaştırıldığında, GEF'in çok küçük bir fon olduğu anlaşılacaktır. GEF, birikimli (kümülatif) sorunlardan ya da değişikliklerden daha çok yapısal (sistemik) sorunlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Gerçekten de, çölleşme, ormansızlaşma ya da uluslararası suların çok, biyolojik çeşitliliğin korunması dışarıda bırakılacak olursa, iklim değişikliği ve ozon tabakasının incilmesi gibi yapısal sorunlar fonun ilgi alanı içinde görülmektedir. Oysa, kolayca tahmin edilebileceği gibi, gelişmekte olan ülkeler sistemik çevresel değişikliklerden daha çok su, toprak kirliliği gibi yerel nitelikteki birikimli sorunların etkisi altındadırlar. Bu açıdan GEF'ten verilecek akçal desteğin, öngörüldüğü gibi, gelişmekte olan ülkelerin önceliklerine özgülendiğini söylemek çok da gerçekçi olmayacaktır. Dünya Bankası ve UNDP gibi öncelikli işlevi ekonomik kalkınmanın sağlanmasına destek vermek olan iki kalkınma örgütünün - UNEP'i arka plana iterek- GEF gibi salt çevre sorunlarının çözümü yolunda tasarlanmış bir düzende başrol oynamalarını yalnızca çevre sorunlarının küresel düzeyde ulaştığı boyuta bağlamak yanlış olacaktır. Bu iki kalkınma örgütünün küresel çevre sorunlarını akçal yönden desteklemek üzere birlikte hareket etmelerinde, mevcut çevre sorunlarında yıllardan beri destekledikleri kalkınma projelerinin de payı bulunduğu bilinmektedir. Bu açıdan, küresel nitelikli çevre sorunlarını giderme yönündeki çabaları destekleyici bir düzendenin oluşturulması, gelişmiş dünyanın bir tür "günah çıkarma girişimi" biçiminde de değerlendirilebilir. Ancak, örgüt yapısı değiştirilip gelişmekte olan ülkelerin yönetiminde eşit biçimde söz sahibi olmaları sağlanmadıkça söz konusu fondan beklenen yararları elde etmek olanaklı olmayacaktır. Bugünkü haliyle GEF, yalnızca sanayileşmiş ülkelerin çevreye verdiği yıkıma ve Dünya Bankası'nın çevreye ağır baskıda bulunan projelerine yönelik tepkileri frenlemeye yönelik bir düzenek olarak işlemektedir.

Kaynakça

- BOWLES, Ian A. (1996), "The Global Environment Facility: New Progress on Development Bank Governance," *Environment* (Vol.38, No: 3): 38-41.
- CHATTERJEE, Pratap/FINGER, Matthias (1994), *The Earth Brokers: Powers, Politics and World Development* (London and New York: Routledge).
- CONNELY, James/SMİTH, Graham (1999), *Politics and the Environment: From Theory to Practice* (London and New York: Routledge).
- DAVIS, P. A. (1991), "The Greening of Foreign Aid," *Congressional Quarterly Weekly Report* (Vol. 49, No. 24): 1600.
- DURBİN, Andrea/WELCH, Carol (2000), "Greening the Bretton Woods Institutions," *Foreign Policy in Focus* (Vol.5, No. 33): 2000.
- Çevre Bakanlığı (2003), "Genetik Çeşitliliğin Yerinde Korunması Projesi," (<http://www.cvre.gov.tr/birimler/ck/gef.htm>) (20 Nisan 2003)

- DURU, Bülent (2001a), "Viyana'dan Kyoto'ya İklim Değişikliği Serüveni," *Mülkiye* (C.XXV, S.230): 301-333.
- DURU, Bülent (2001b), *Kıyı Yönetiminde Bütüncül Yaklaşımlar ve Ulusal Kıyı Politikası* (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- EL-ASHRY, Mohamed T./JORDAN, Andrew (1994), "The New GEF," *Environment* (Vol.36, No. 6): 37-40.
- EL-ASHRY, Mohamed T. (2001) "The Global Environment Facility: A Self Assessment," (<http://www.ecocouncil.ac.cr/rio/focus/report/english/gef.htm>) (19 Aralık 2001).
- GAN, Lin (1993), "The Making of the Global Environment Facility: An Actor's Perspective," *Global Environmental Change*: 256-273.
- Global Environment Facility (GEF) (2000), *Rules of Procedure for the GEF Council* (Washington DC).
- Global Environment Facility (GEF) (2001b), "Purpose," (http://gef-forum.unep.org/gef_purpose.htm) (9 Aralık 2001).
- Global Environment Facility (GEF) (2002a), "List of States Participating in the Restructured GEF," (http://www.gefweb.org/participants/Members_Countries/members_countries.html) (21 Ağustos 2002)
- Global Environment Facility (GEF) (2002b), "Small Grant Programme in Turkey," (http://www.un.org.tr/undp/GEF_spg.htm) (28 Temmuz 2002).
- HORTA, Korinna (1998), "Global Environment facility," *Foreign Policy in Focus* (Vol. 3, No.39: 1-3.
- IMBER, Mark F. (1994), *Environment, Security and UN Reform* (New York: St. Martin's Pres).
- JORDAN, Andrew (1994), "Paying the Incremental Costs of Global Environmental Protection: The Evolving Role of the GEF," *Environment* (Vol.36, Issue 6): 13-28.
- KARAGÜLLÜ, Emel/PEŞKİRCİOĞLU, Meral (2001), "Bilgi Teknolojisi Yönetim Planı, Veri Tabanı Tasarımı ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Uygulamasının Geliştirilmesi Projesi," *Tarım ve Köy*, S.138: 52-55.
- KUMAR, Sanjay (1998), "Global Facility Fails to Protect Environment," *Lancet* (Vol.351, No. 9109): 1114-1117.
- LAKE, Rob (1998), "Finance for the Global Environment: the Effectiveness of the GEF as the Financial Mechanism to the Convention on Biological Diversity," *Review of European Community & International Environmental Law* (Vol. 7, No. 1): 68-76.
- NATH, B.Hens, L./COMPTON, P./DEVUYUT D. (Eds.) (1998), *Environmental Management in Practice: Volume I* (London and New York: Routledge).
- Orman Bakanlığı (2003), "Milli Parklar Av ve Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü: Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Yönetimi Projesi," (<http://www.gef-2.org/>) (23 Nisan 2003)
- PAYNE, Rodger A. (1998), "The Limits and Promise of Environmental Conflict Prevention: The Case of the GEF," *Journal of Peace Research* (Vol. 35, No. 3): 363-380.
- PORTER, Gareth/BROWN, Janet Welsh (1996), *Global Environmental Politics: Dilemmas in World Politics* (Oxford: Westview Press, Second Edition).
- REED, David (1997), "The International Legacy of Bretton Woods: The World Bank," YOUNG, Oran R. (Ed.) *Global Governance: Drawing Insights From The Environmental Experience* (Cambridge, London: The MIT Press): 226-247.
- SHEEHAN, James M. (2000), "The Greening of the World Bank: A Lesson in Bureaucratic Survival," *Foreign Policy Briefing*, No.56.
- STRECK, Charlotte (2001), "The Global Environment Facility: A Role Model for International Governance," *Global Environmental Politics* (Vol.1, No. 2) : 71-94.
- STRECK, Charlotte (2002), "The Network Structure of the Global Environment Facility: Case Study for the UN Vision Project on Global Public Policy Networks," (<http://www.globalpublicpolicy.net>) (11 Ocak 2002).

World Bank (1991), *The World Bank and the Environment: A Progress Report (Fiscal 1991)* (Washington, D.C.).

World Bank, (1998), *Global Environment Facility Project Performance Report: 1998*, (<http://www.gefweb.org/mte/ppr/chapter1.pdf>) (24 Nisan 2002).

WERKSMAN, Jacob D. (1993), "Greening Bretton Woods," SANDS, Philippe (Ed.) *Greening International Law* (London: Earthscan): 65-84.